

מחנך סדרת הספרים "כל המועדים"

עלון כל המועדים

גליון פ"ב הלכות והליכות בענין
"חודש מר חשון, ותן טל ומטר"

שמות החודש

חודש חשון הוא החודש השמיני מניסן שהוא ראש החודשים והשני מתשרי שהוא ראש לפי מנין חודשי השנה.

מר חשון, הטעם שהוסיפו לחודש הזה תואר "מר"

על שם המים [שמתחילים לרדת בחודש זה] כי מר פירושו טיפת מים כנאמר (ישעיה מ, טו) "הן גוים כמר מדלי" (יעב"ץ בסידורו חודש מר חשון, ספר קמח סולת).

טעם אחר: "מר" מלשון "אדנות", דהינו מר חשון הוא ראש לכל החדשים שממנו יודעים קביעות כל החודשים כיון שחודש תשרי לעולם מלא [ל' יום] ורק חודש חשון [וכסליו] יכולים להיות חסרים או מלאים נמצא שחודש חשון הוא הראשון שבגללו מחליטים איזו קביעות תהיה לשנה זו ולכן מצמידים לו תואר מר (עיין ספר נחלת שבעה סימן נד, עיין משנ"ב תכז ס"ק ג).

טעם אחר: מר מלשון מרירות לפי שאין בו יו"ט (הרב יהודה עלי קמח סולת דף קנד, א).

ותמוה הדבר שהרי גם בחודש תמוז אב ואלול [וגם אם נאמר דט' באב נקרא מועד (תענית כט, א) מטעם זה לא אומרים תחנון (שו"ע או"ח תקנט) דמ"מ אכתי תמוז ואלול קשיא (שדי חמד אסי"ד מערכת חתן וכלה אות כב).

טעם אחר: מר מלשון "מרירות" על שם שבו בחודש (עיין מדרש אסתר פרשה ז פסוקא יא) מתה שרה (שדי חמד שם), **ויש מוסיפים** לפי שבחודש זו מתה בו רחל אימנו (כמבואר בילקוט שמעוני שמות קסב).

תמוה הדבר דמבואר במדרשים (בפרקי דר"א פרק ב) ששרה אמנו נפטרה בא' תשרי גם לסוברים שעקידת יצחק היה ביו"כ ע"כ נפטרה בין יו"כ לסוכות לפי המדרש שע"י בשורת העקדה פרחה נשמתה, (עיין ספר מליצי אש חלק תשרי אות א).

עוד צ"ב גם לשיטת המדרש שמתה בחודש חשון למה דווקא חשון נקרא מר לפי שמתה שרה והרי בחודש ניסן ותשרי מתו אבות (עיין ראש השנה יא, א) העולם יצחק ויעקב (עיין שו"ת בצל החכמה ח"ב ס' ס)

טעם אחר: מר מלשון מרירות לפי שבחודש הזה יורדת הרביעה הראשונה של הגשמים ואותם גשמים הם מרים שהרי תחילת הגשם אינו אלא לנקות ולהעביר את האבק והעיפוש המצטבר (ספר מזר יוסף חודש מר חשון).

טעם אחר: מר מלשון מרירות לפי שהיה חודש רע ומר בו נפרע הקב"ה מדור המבול, **בלשון אחר:** מר מלשון מרירות מפני מי המבול שירדו בחודש הזה (בראשי ז יא) והם היו מרים (הרב משה בכר בארקי תלמיד של הגר"ח פלאזי).

טעם אחר: מר חשון מלשון "מרחשין שפוותיהו" (חגיגה ג, א) דהינו שהשפתיים מרחשים מהשירות והתשבחות של שני החדשים אלול תשרי ונשאר רושם לטובה, **משל למה הדבר דומה** לאדם היוצא מבית הכנסת אחר תפילות ועדיין מלמל בזמירות ובפיוטים שפיו נגרר ממה שהתחיל כבר בהיותו בבית הכנסת כמו כן אחרי חודשים גדושים כאלו בתורה ותפילה שפתות האדם מרחשין כאילו מעצמן אחרי שהתרגלו בזה (רבי מנדל מויזניץ בספרו צמח צדיק מדברי מחותנו הרבי ר' ישראל מרוזין זי"ע).

"חודש בול"

בנביאים חודש זה נקרא גם בשם בול כנאמר (מלכים א ו, לח) "ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא חודש השמיני", **הטעם שנקרא בשם זה:** בול מלשון "מבול" שבחודש זה התחיל המבול (פסיקתא זוטרא לקח טוב בראשי פרק ז פסוק יא), **הטעם שנחסר האות מ' מהמילה מבול:** לפי שהוא כנגד מ' יום שחסרו מן העולם (פסיקתא שם ועיין מדרש תנחומא פרשת נח סימן יא).

טעם אחר: בול מלשון מבול לפי שבחודש זה יורדים גשמים הרבה (רד"ק מלכים א ו, ובירמיהו ג ג).

טעם אחר: רש"י כתב בול הוא מר חשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון (שופטים יט כא) "ויבל לחמורים" (רש"י, תנחומא פרשת נח יא).

טעם אחר: בול מלשון יבול לפי שבחודש זה היבול הישן נאסף כבר ועתה החלה עת החרישה והזריעה לשנה החדשה (תרגום יונתן).

טעם אחר: בול מלשון גוש דהינו חתיכות של אדמה כי בחודש זה החורף מתחיל ומטר יורד על תלמי השדה ומחבר אותם ונעשית כבולין של מלח בשונה מתקופת תמוז שהעולם חם והאדמה מתבקעת ומתפרכת פרורין פרורין (פירוש עץ חיים בשם רש"י בתנחומא).

טעם אחר: בול מלשון נובל שבו העלים נובלים והארץ מתנבלת מהם (מצודות).

לע"נ אמי מורתי הרבנית מרת **אביבה לב** ע"ה בת הגאון הגדול רבי **משה הרשלר** זצ"ל נלב"ע ה' תשרי תשע"ח

"גבורות גשמים" מאימתי מזכירים גבורות גשמים, "משיב הרוח ומוריד הגשם" דהיינו הזכרה על גבורותיו של הקב"ה שהוא משיב הרוח, ר' יהושע אומר מיו"ט אחרון של חג [דהיינו מיום שמיני עצרת].

"שאלת גשמים": היא תפילה ובקשה על המטר שירד בעתו ובזמנו ובמידה הנכונה תפילה זו תקנו חז"ל בלשון "ותן טל ומטר על פני האדמה" הנכללת בברכה התשיעית שהיא "ברכת השנים".

תחילת זמן אמירתו

מתחילים לשאול על הגשמים בארץ ישראל מליל ז' בחשון, **הטעם שמתחילים מליל ז' חשון**: כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת, ביאור אותם שעלו לרגל בחג הסוכות וצריכים הם להגיע לביתם ובכדי שלא יתחילו הגשמים בהיותם עוברים בדרכם לשוב לביתם לכן אין שואלים את הגשמים עד ז' במר חשון שאפילו האחרון שבישראל שגר בנהר פרת שהוא מקום הישוב הרחוק מירושלים יגיע לביתו קודם שירדו הגשמים (גמ' תענית י, א, ב"מ כח, א, טושו"ע קיז א).

הטעם שאף בזמן הזה השאירו את התקנה לומר עד ז' חשון אף שאין לנו בית המקדש כיון לאחר החורבן היו מתאספים בכל הסיביות ברגל לירושלים ומפני עולים אלו ראוי שנאחר השאלה שהיא היתה עיקר התקנה (שלמי תודה הלכות ירידת הגשמים).

בחז"ל בתפילת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי (ש"ע קיז א רמ"א שם), **והטעם**: לפי שהם במקומות נמוכים יותר מארץ ישראל ואינם צריכים גשמים מרובים (משנ"ב קיז ס"ק ה).

זמן הסיום עד תפילת מנחה ערב יו"ט הראשון של פסח. **הטעם שלא פוסקים מלומר ותן טל ומטר שבועיים לפני יו"ט ראשון של פסח מפני עולי הרגלים**

ביאור כמבואר שבארץ ישראל מתחילים לשאול בליל ז' חשון מהטעם כדי שישפיקו עולי רגלים שעלו לרגל להגיע לביתם ולא יטרידם הגשמים וקשה מדוע לא פוסקים מלשאול כבר שבועיים מלפני יו"ט הראשון של פסח כדי שלא יטרידם הגשם בעלייתן לירושלים (קובץ בית הלל עמוד קכה).

כיון שהעולים לרגל הסוכות עדין לבושים בבגדי קיץ ואינם מצוידים בבגדי חורף כדי שיוכלו ללכת בגשם משא"כ כשעולים לרגל בפסח שהוא סוף החורף ממצוידים בבגדי חורף ויכולים לעלות לרגל למרות הגשמים (הגרשז"א הובא בספר תורה ציון בדיון אמירת ותן טל ומטר).

טעם אחר: לפי שקבלת השפע והברכה של הגשם לא מבקשים להפסיק לפני הזמן ולכן ממשיכים לבקש טל ומטר עד יו"ט ראשון של פסח אך אם עדיין לא התחילה קבלת השפע והברכה נמנעים מלבקש התחלתו עד שישפיקו עולי רגלים לחזור לביתם שכן חמור יותר להפסיק בטרם זמן מלהימנע להתחיל (בשם הגריש"א).

טעם אחר: כשהולכים לבית המקדש אפשר ללכת אף כשירידים גשמים ושליגים משא"כ כשחוזרים מבית המקדש וכן רמזו בפסוק "בבית אלהים נהלך ברגש" ברגש ר"ת "ברד רוח גשם שלג" כלומר

כאשר הולכים לבית אלקים אפשר ללכת גם כאשר יורדים גשמים ושליגים משא"כ כשחוזרים (הגר"ח"ק שליט"א).

טעם אחר: לעליה לרגל לא חששו שיהיה בדרכים גשמים ואף שיכולים למעוד מהגשם משום ששלוחי מצווה אינם ניזוקים (פסחים ח, ב) אולם כשחוזרים מירושלים לבית הרי איכה מ"ד דשלוחי מצווה אינם ניזוקים דווקא בהליכתם אבל לא בחזרתם (פסחים שם) ולכן לא חששו שינזקו מהגשם על הדרכים ולכן לא מבקשים עד ז' חשון שיוכל כל אדם לחזור לביתו בשלום (הרב גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס גם אני אודך).

הטעם שמתחילים לומר בליל ז' בחשון, בשונה ממשיב הרוח שאומרים רק ביום מהטעם שמבואר בירושלמי (תענית פרק א הלכה א) שאין כולם נמצאים בבית הכנסת ואם יזכירו הגשם בערב יהיו אגודות אגודות שאותם הנמצאים בבית הכנסת ידעו שצריך לומר ואותם שלא באו לא ידעו ואילו בשאלת גשמים [ותן טל ומטר] מתחילים בלילה ולא חוששים לטעם זה (מג"א קיד א)

לפי שבשאלת גשמים בלאו הכי יש כמין אגודות אגודות שהרי בני חז"ל אינם שואלים את הגשמים (ש"ע קיז א) עד שיעברו ס' יום מהתקופה שהכל לפי המקום (מג"א קיד ס"ק א).

טעם אחר: לפי שבימי חול אין כולם באים לבית הכנסת בין במעריב בין בשחרית ואין תיקון בשחרית יותר ממעריב ולכך השאירו שיזכירו במעריב כמו בשאר הזכרות (קרבן נתנאל אות מ).

טעם אחר: על פי הירושלמי (פ"א ה"ב) שאמר טעם נוסף למה לא מזכירים גשם בערב כדי שיצאו המועדות בטל, מפני שהטל סימן יפה לעולם כלומר שבכל יום הרגלים יזכירו טל משום שהטל יפה לעולם בין בימות החמה בין בימות הגשמים ולכן ראוי להזכיר במועדות ובשאלה שאינה בחג לא שייך טעם זה על כן שואלים מבערב (ספר גבורות ארי תענית י, א).

הכרזת השמש ותן טל ומטר

יש אומרים שהשמש יכריז קודם תפילת שמו"ע לאחר הקדיש ו"תן טל ומטר", **והטעם**: בכדי שידעו הציבור לומר ותן טל ומטר (דרך החיים תפילת י"ח בברכת השנים סעיף א הובא דבריו משנ"ב קיז ס"ק ג). **והטעם שלא הוי הפסק**: משום שהוי צורך תפילה (מג"א רלו א).

ויש אומרים: שלא יכריז משום הפסק (ש"ע הרב בסידורו תורה אור בתפילת ערבית לענין שאינו נוהג לומר פסוק "ושמרו בני ישראל" אחר השכיבו משום חשש הפסק וכתב ולכן אין להפסיק להכריז ליעלה ויבוא בליל ר"ח וא"כ לשיטתו ה"ה הכא וכן קצות השולחן סימן כז סעיף ה ביאור דברי ש"ע הרב).

אמירת היחיד בתוך תפילתו בקול: **יש אומרים** שלא יאמר, **והטעם**: משום שאין זה דרך ארץ בתפילה (חזו"א דינים והנהגות עמוד מו), **ויש אומרים**: שמותר להכריז בקול (אגרות משה או"ח חלק ד סימן טז).

שאל מטר בין שמיני עצרת לז' חשון

יש אומרים: שאין צריך לחזור, **והטעם**: משום שזהו זמן גשמים, דהיום לא שייך טעם מפני עולי רגלים משום שאין בית המקדש ולא עולים ברגלים (הגרשז"א, והגריש"א פני תפילה הזכרת גשם).

ויש אומרים: שצריך לחזור, **והטעם**: מפני התקנה שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, וחשיב משנה ממטבע שטבעו חכמים (שלמי תודה הלכות ירידת גשמים ג משמיה דחזו"א, ספר ולגשמים בעיתו זמן בקשת מטר והערה 38 בשם הגר"ח ק).